

Godelieve Laureys: 'Scandinavisch zelfbewustzijn blijkt ook uit taalzorg'

Bruno Comer

De Scandinavische talen hebben als Germaanse talen dezelfde verre oorsprong als het Nederlands. Ze hebben als kleinere of middelgrote talen in het Europa van vandaag ook af te rekenen met dezelfde problemen als het Nederlands om zich te handhaven als volwaardige en veerkrachtige talen en om hun rijke literaire traditie op peil te houden en uit te dragen aan de wereld.

Prof. dr. Godelieve Laureys, die sinds 2015 met emeritaat is, besteedde haar academische loopbaan aan de Scandinavische talen en zag die nooit los van de maatschappelijke ontwikkelingen in de Noordse regio. Zij was hoogleraar Scandinavistiek, eerst in Groningen en daarna in Gent.

Godelieve Laureys

Eenheid in verscheidenheid

Zoals het Nederlands, het Duits, het Engels en het Fries tot de West-Germaanse talengroep behoren, maken de Scandinavische talen – waartoe het Fins niet hoort – deel uit van de Noord-Germaanse talen.

Binnen de Noord-Germaanse talen onderscheidt men de West-Noord-Germaanse talengroep, waartoe het Noors, het IJslands en het Faeröers gerekend worden en de Oost-Noord-Germaanse groep, die het Deens en het Zweeds omvat. Professor Laureys merkt meteen op: 'De Scandinavische talen vormen een interessante casus, aangezien de vijf talen onderling sterk verwant zijn en tot op zekere hoogte ook onderling verstaanbaar. Concreet komt het erop neer dat Scandinaviërs elkaars taal kunnen lezen en ook wel met elkaar kunnen communiceren in hun eigen moedertaal. Toch moeten we wat reliëf aanbrengen. Hierbij geldt dat Noren het best zowel Deens als Zweeds kunnen lezen en begrijpen, Denen vlot Noors kunnen lezen en met wat inspanning gesproken Noors begrijpen, maar in mindere mate Zweeds kunnen lezen en begrijpen, en ten slotte dat Zweden vlot Noors en Deens kunnen lezen, maar slechts moeizaam gesproken Deens verstaan. Dit hangt samen met de fonetische ontwikkeling van het Deens, waardoor het gesproken Deens ver van het schriftbeeld staat.' Om het plaatje te vervolledigen brengt ze ook te berde: 'De perifere talen in de Noord-Germaanse taalfamilie, het IJslands en het Faeröers, zijn niet toegankelijk voor de andere Scandinaviërs, maar doordat Deens een schooltaal is in IJsland en op de Faeröer kunnen IJslanders en Faeröerders participeren in de inter-Noordse dialoog. Van officiële zijde wordt ervoor geijverd de onderlinge verstaanbaarheid van de talen te bevorderen. Zo is er ook een overkoepelend orgaan voor de verschillende nationale taalzorginstanties.'

De geschiedenis van Scandinavië kan in vogelvlucht beschreven worden als een ontwikkeling van 'twee koninkrijken' (het Deense en het Zweedse rijk) tot vijf natiestaten. De historische lotsverbondenheid wordt weerspiegeld in de Noordse talen en heeft hun onderlinge verhoudingen ook gekneed.

” Scandinaviërs voeren een tweesporenbeleid dat het belang van het Engels erkent, dat investeert in het correct en vroegtijdig aanleren van die taal en dat ook het gebruik van leenwoorden uit het Engels tot op zekere hoogte aanvaardt, maar tegelijkertijd worden ook de inspanningen voor het behoud en de vitalisering van de eigen taal opgedreven.

Bokmål en Nynorsk

'De geschiedenis van het Noors is daarbij merkwaardig, omdat we te maken hebben met twee varianten van de Noorse taal, het zogenaamde 'Bokmål' en het 'Nynorsk', zegt professor Laureys. 'In het begin van de negentiende eeuw was in Noorwegen het 'Bokmål' overheersend. Dit was een schrijftaalnorm die zich had ontwikkeld onder invloed van het Deens; het was eigenlijk 'verdeenst Noors'. Dit had alles te maken met het feit dat Noorwegen van 1397 tot 1814 deel uitmaakte van het Deense rijk. De invloed van het Deens deed zich vooral gelden in het zuidoosten van Noorwegen, waar de toenmalige hoofdstad 'Kristiania' – het huidige Oslo, vernoemd naar de Deense koning – zich als een bruggenhoofd ontwikkelde. In andere delen van het land werden echter Noorse dialecten gesproken die heel wat minder onderhevig waren aan Deense invloed. Na 1814, toen Noorwegen loskwam van Denemarken en een personele unie met Zweden vormde, ontstond een beweging om het authentieke Noors in ere te herstellen en een eigen taal te ontwikkelen. De taalkundige Ivar Aasen, naar wie een olieveld

in de Noordzee is genoemd, was een eminente voorvechter en hij reisde Noorwegen rond om dialecten op te tekenen en op basis daarvan een nieuwe Noorse taal ('Nynorsk!') te ontwerpen en te codificeren. In 1848 verscheen de eerste grammatica en in 1850 het eerste woordenboek. Zijn gedachtegoed werd overheerst door de nationale romantiek en hij wilde deze taal, die ook 'landsmål' werd genoemd, lanceren als een symbool van de natievorming. Hierdoor ontstond in Noorwegen een bizarre 'intra-linguale tweetaligheid', die tot op vandaag aanhoudt. Elke Noor heeft de keuze tussen twee officiële standaardvarianten. Met een grove veralgemening kunnen we stellen dat het 'Nynorsk' vooral aanhang vindt bij de plattelandsbevolking in het noordwesten van het land en bij groepen met een ecologische en meer alternatieve visie op de samenleving. Het 'Bokmål' wordt in de steden en in het zuiden en oosten van het land gesproken. Ruwweg gaat het over een 20%-80%-verhouding, ten voordele van het Bokmål.' Er verschijnt proza en poëzie zowel in het 'Nynorsk' als in het 'Bokmål' en beide variëteiten komen aan bod in de media. Er zijn afspraken gemaakt over de percentages waarin die talen gebruikt worden in de overheidscommunicatie. Noorwegen heeft dus zijn eigen taalstrijd gekend, maar vandaag bestaan beide varianten naast elkaar en is er ook wel onderlinge beïnvloeding. Toch blijft de ontwikkeling van één gemeenschappelijke standaardtaal, een zogenaamd 'Samnorsk', taboe.

Spontaan ga je een verband leggen met de strijd tussen het Nederlands en het Frans in het België van de negentiende eeuw. Maar die analogie gaat niet op volgens professor Laureys. 'Je moet de verhouding tussen Bokmål en Nynorsk veeleer vergelijken met die tussen het Nederlands en het Duits', legt onze gesprekspartner uit. 'Laten we even uitgaan van een gedachte-experiment, waarbij het Duits en het Nederlands binnen één natie worden gesproken. Door de onderlinge verstaanbaarheid zouden dan heel wat elementen van het Duits in het Nederlands doorgedrongen zijn, en omgekeerd. Die wederzijdse beïnvloeding leidt tot een osmose. Als je een vergelijking wil maken met de 19de eeuw bij ons, kan je Ivar Aasen en zijn medestanders taalparticularisten à la Gezelle noemen. Die priester-dichter wilde ook een versie van het Nederlands behouden en ontwikkelen die op het eigen West-Vlaams leek om zich zo af te zetten tegen het Nederlands van de noordelijke protestanten. Hij heeft het niet gehaald, maar in Noorwegen is dat wel gelukt.'

” De Scandinaviërs zijn ook pioniers in het gebruik van 'heldere taal' in teksten van de overheid en het bedrijfsleven. Al in de jaren zeventig van de vorige eeuw werden er inspanningen gedaan om de taal van de regelgeving te vereenvoudigen, en daardoor liepen ze voor op heel wat andere landen

Het Finse buitenbeentje

Het Fins is een buitenbeentje binnen de officiële talen van Noord-Europa. Het behoort tot de Finoegrische taalfamilie, samen met het Estisch, het Karelisch en het Hongaars. Finland heeft zes eeuwen lang tot het Zweedse rijk gehoord en dit laat sporen na in de taal. 'Er zijn een groot aantal Zweedse leenwoorden in het Fins en je merkt veel leenvertalingen en analogieën in de betekenisstructuur van polyseme woorden en in de beeldspraak', stelt Godelieve Laureys vast. Zweeds is trouwens ook nog vandaag de tweede officiële taal van Finland en het is de moedertaal van ca. 5% van de Finse bevolking. 'Een mooi voorbeeld van de Zweedse invloed is dat de Finnen hun Baltische kust 'Österbotten' (Oostkust) noemen in het Zweeds. Nochtans is dit vanuit hun standpunt gezien de Westkust van Finland ...'

Nederlandse scheepvaarttermen

Het christendom zorgde voor een scheut Latijn en Grieks en, zoals in de Nederlanden en in Engeland, was de uitgave van de Bijbel in de volkstaal in de zestiende eeuw een mijlpaal voor de ontwikkeling van de nationale talen. In de zeventiende eeuw oefende het Frans als cultuurtaal een grote invloed uit, vooral in Zweden. Woorden als *magnifk, artificiell, promenad, estrad, flanera, brillera, ateljé* en *tätatät* (tête-à-tête!) getuigen hiervan. Nederlandse leenwoorden vinden we terug bij scheepvaarttermen, zoals de Zweedse *boj, koj, kajuta, skot, svaja, bidevind* duidelijk illustreren. Woorden als *klinker* (tegels) en *skinhellig* (schijnheilig) zijn misschien ook aan het Nederlands ontleend. De grootste stempel komt echter van het Platduits, dat via de handel in Noord-Europa doordrong. 'Vooral het Deens heeft ontzettend veel Nederduitse leenwoorden', stelt professor Laureys vast. 'Het is het ook niet altijd gemakkelijk om uit te maken of een leenwoord nu uit het Platduits of uit het Nederlands afkomstig is.'

Succesrijke feuilletons

Omgekeerd nam het Nederlands ook termen uit Scandinavië over. Woorden als *walrus, grenen- en vurenhout* en ook *knäckebröd* zijn van Zweedse origine. Het meest opmerkelijke voorbeeld is *ombudsman*. De ombudsman kende men in Zweden al in de 17de eeuw, wat wijst op een transparante manier van politiek voeren. Het 'Scandinavische model' blijkt trouwens ook vandaag sterk te inspireren en te fascineren, en niet alleen bij ons. Van de huidige Amerikaanse democratische presidentskandidaat Bernie Sanders wordt gezegd dat hij de VS op Scandinavische leest wil schoeien. Scandinaviërs zijn zich bewust van hun voorbeeldfunctie. Een van de argumenten tegen lidmaatschap van de Europese Unie was dat men vreesde dat dit een stap achteruit zou betekenen op vele vlakken. 'De Scandinaviërs vertonen een zeker superioriteitsgevoel, ze zijn er steevast van overtuigd dat alles bij hen beter geregeld is, hoewel hun samenlevingen met dezelfde problemen kampen als andere westerse landen', zegt professor Laureys.

'Toen in 2011 Anders Breivik zijn vreselijke aanslagen pleegde in Oslo en op het eiland Utøya, werd ik enkele minuten later opgebeld door een VRT-journalist die me naar mijn commentaar vroeg. Mijn inschatting was meteen dat de locatie van de aanslag en de symboliek errond duidelijk maakte dat het niet om islamitisch terrorisme ging, maar om een intern Noorse afrekening. Dit drama en de afwikkeling ervan hebben Scandinavië op een vreemde manier onder de schijnwerpers geplaatst. Succesrijke feuilletons en detectives als 'Borgen', 'Wallander' of 'The Bridge' hebben er ook veel toe bijgedragen dat men zich hier bij ons meer voor de binnenkant van de Scandinavische samenleving is gaan interesseren. Onlangs zond de VRT een fragment uit van het debat in het Deense parlement over de vraag of er beslag gelegd mag worden op de bezittingen van de asielzoekers. De nieuwsmakers lieten de muziek uit 'Borgen' op de achtergrond horen. Qua sfeerschepping vond ik dit op het randje, maar het toont duidelijk de impact van dit feuilleton aan.'

Het sterke Scandinavische zelfbewustzijn vertoont wel onderlinge verschillen. 'Denen bijvoorbeeld zijn pragmatischer dan Zweden. Het zijn 'stille starters', die zonder al te veel omhaal de hand aan de ploeg slaan in de overtuiging dat alles wel op zijn pootjes zal vallen', weet Laureys. 'Zweden daarentegen zijn veel explicieter en gaan meer programmatisch te werk. Onlangs verscheen een artikel in *De Standaard* met als titel 'Denen zijn de meest noordelijke Vlamingen', en dat klopt ergens wel. Zweden van hun kant kun je meer met Nederlanders vergelijken.'

Het is juist die grote uitstraling van Scandinavië die veel studenten voor de studie Scandinavistiek doet kiezen. In Vlaanderen gebeurt dit altijd in combinatie met een andere taal, meestal het Engels. Laureys voegt daar aan toe: 'Door een schooltaal te combineren met een Scandinavische taal, sluiten de studenten als het ware een levensverzekering af. De opleidingsstructuur maakt ook dat de studie van de Scandinavische talen goed ingebed is in de faculteit.' In Nederland daarentegen vormt de studie Scandinavistiek een afzonderlijk blok, te vergelijken met de Slavistiek bij ons. 'Dat heeft invloed op de rekruteringsbasis: het is een meer alternatieve groep studenten met een bijzondere motivatie', stipt professor Laureys aan.

Voor zowel Vlaamse als Nederlandse studenten is het een troef dat ze zich na vier jaar studie al behoorlijk uit de slag kunnen trekken in een Scandinavische taal in diverse communicatiesituaties. De verwantschap met het Nederlands kunnen ze ook verzilveren door heel snel een uitgebreide passieve kennis op te bouwen.'

” De democratische verworvenheden van een 'heldere taal'-politiek speelden zelfs een rol in het debat rond de toetreding tot de Europese Unie.

Tweesporenbeleid

In onze tijd worden zowel Nederlandssprekenden als Scandinaviërs geconfronteerd met de opmars van het Engels. Zo wordt er steeds meer onderwijs op academisch niveau in het Engels gegeven. Doctorale proefschriften en masterproeven worden in het Engels geschreven, en niet alleen in de exacte wetenschappen. Ook in de humane wetenschappen dringt het Engels door, zelfs in die mate dat wetenschappelijk werk over de eigen moedertaal in het Engels gepubliceerd wordt! Via de digitalisering sijpelt het Engels overal door en Engelstalige handboeken zijn legio. 'Op die manier treedt er "domeinverlies" op en dreigen de kleinere talen gereduceerd te worden tot huis-, tuin- en keukentalen', zegt professor Laureys. 'Nu klinkt dat misschien onwaarschijnlijk, maar de Scandinaviërs nemen die bedreiging alvast ernstig. Ze voeren een tweesporenbeleid dat het belang van het Engels erkent, dat investeert in het correct en vroegtijdig aanleren van die taal en dat ook het gebruik van leenwoorden uit het Engels tot op zekere hoogte aanvaardt, maar tegelijkertijd worden ook de inspanningen voor het behoud en de vitalisering van de eigen taal opgedreven.'

Dat is nodig, want de dominantie van het Engels duidt op de meest onverwachte plaatsen op. Zo dreigt de onderlinge verstaanbaarheid van de Scandinavische talen voor een stuk verloren te gaan onder de druk van het Engels als lingua franca. Jonge Zweden en Noren beginnen steeds vaker meteen Engels tegen elkaar te spreken.

De Scandinaviërs zijn ook pioniers in het gebruik van 'heldere taal' in teksten van de overheid en het bedrijfsleven. Al in de jaren zeventig van de vorige eeuw werden er inspanningen gedaan om de taal van de regelgeving te vereenvoudigen. Het is moeilijk om de wetstaat zelf te wijzigen, maar de toelichting en informatie naar een breder publiek moet 'heerlijk helder' gebeuren, om naar een recente publicatie in onze contreien te verwijzen. 'Ijveren voor een klare taal is tekenend voor de houding van de Scandinaviërs; ze beschouwen het als een democratisch recht dat elke burger overheidsteksten moet kunnen begrijpen', besluit de professor Scandinavistiek. 'Dit speelde zelfs een rol in het debat rond de toetreding tot de Europese Unie. Veel teksten uit de Europese regelgeving hebben het Frans als brontaal en zijn in omslachtige volzinnen geschreven. Omwille van de onderlinge vergelijkbaarheid en de rechtskracht gold er een regel in de EU dat vertalingen exact even veel zinnen moesten omvatten als de originele tekst, waardoor ook alle vertalingen ellenlange zinnen omvatten. Dat maakte Europa er in Scandinavië niet populairder op en de Scandinaviërs kwamen dan ook tegen deze 'punt-regel' op. Hun pleidooi was dat digitale teksten op heel andere wijze gealigneerd kunnen worden en ze hebben – samen met de Britten – wel hun slag thuis gehaald. De Scandinavische landen, die zichzelf stuk voor stuk als gidslanen beschouwen, willen zich ook op het vlak van taalgang niet onbetuigd laten.'